

Terapijski pas u rehabilitaciji djece s teškoćama u razvoju – mišljenja i očekivanja roditelja i stručnjaka

Therapy dog in the rehabilitation of children with disabilities – opinions and expectations of parents and professionals

Renata Karnjuš*, Mirjam Brenčić Cindrić, Marina Bodul, Katarina Šarić, Jasmina Tumpa Tambić, Tea Schnurrer-Luke-Vrbanić

Klinički bolnički centar Rijeka, Zavod za fizikalnu i rehabilitacijsku medicinu, Rijeka, Hrvatska

Sažetak. Cilj: Cilj je ovoga istraživanja ispitati mišljenja i očekivanja roditelja i stručnih osoba koje sudjeluju u rehabilitaciji djece o primjeni terapijskog psa u rehabilitaciji djece s teškoćama u razvoju, o utjecaju na motiviranost, psihički, socijalni i motorički razvojni aspekt. **Ispitanici i metode:** Istraživanje je obuhvatilo 133 ispitanika podijeljena u dvije skupine: skupina roditelja djece s teškoćama u razvoju ($n = 53$) i skupina stručnjaka koji sudjeluju u procesu rehabilitacije djece s teškoćama u razvoju ($n = 80$). Anketni upitnici izrađeni su u elektroničkom obliku, na internetskoj *online* platformi i sadržavali su tvrdnje na koje su ispitanici odgovarali pomoću Likertove ljestvice (1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem). **Rezultati:** Roditelji ($\bar{x} = 4,64 \pm sd = 0,71$), kao i stručnjaci ($\bar{x} = 4,75 \pm sd = 0,70$), slažu se da terapijski pas može pomoći motivirati dijete u rehabilitaciji. Ispitanici smatraju da bi terapijski pas mogao pomoći i utjecati u više razvojnih aspekata kod djece s teškoćama u razvoju: na psihički razvoj djeteta (roditelji $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,57$; stručnjaci $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,72$), na razvoj socijalnih vještina (roditelji $\bar{x} = 4,58 \pm sd = 0,63$; stručnjaci $\bar{x} = 4,67 \pm sd = 0,74$) te na razvoj motoričkih vještina (roditelji $\bar{x} = 4,45 \pm sd = 0,82$; stručnjaci $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,7$). Roditelji djece s teškoćama u razvoju ($\bar{x} = 4,89 \pm sd = 0,37$), kao i stručnjaci ($\bar{x} = 4,79 \pm sd = 0,61$), smatraju da je poželjno razvijati i širiti terapijski pristup sa psom. **Zaključak:** Iz svega se može zaključiti kako u Republici Hrvatskoj roditelji djece s teškoćama u razvoju, jednako kao i stručnjaci, imaju pozitivno mišljenje i optimistično orijentirana očekivanja prema uvođenju terapijskog psa u rehabilitaciju.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju; terapija potpomognuta životinjama; terapijske životinje

Abstract. Aim: The objectives of this study are to examine the opinions and expectations of parents and professionals involved in the rehabilitation of children on the use of therapy dogs in the rehabilitation of children with disabilities, the impact on motivation, mental, social and motor developmental aspects. **Subjects and methods:** The study included 133 subjects divided into two groups: a group of parents of children with disabilities ($n = 53$) and a group of experts involved in the rehabilitation process with children with developmental difficulties ($n = 80$). The questionnaires were developed and designed in electronic form, on an online platform and contained statements to which respondents responded using the Likert scale (1 – strongly disagree; 5 – strongly agree). **Results:** Parents ($\bar{x} = 4,64 \pm sd = 0,71$) as well as experts ($\bar{x} = 4,75 \pm sd = 0,70$) agree with the statement that a therapy dog can help motivate a child in rehabilitation. Respondents also believe that a therapy dog could help and influence several developmental aspects in children with disabilities: the psychological development of the child (parents $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,57$ vs. experts $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,72$), the development of social skills (parents $\bar{x} = 4,58 \pm sd = 0,63$ vs. $\bar{x} = 4,67 \pm sd = 0,74$ experts) and on the development of motor skills (parents $\bar{x} = 4,45 \pm sd = 0,82$ vs. experts $\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,7$). Parents of children with disabilities ($\bar{x} = 4,89 \pm sd = 0,37$) as well as experts ($\bar{x} = 4,79 \pm sd = 0,61$) believe that it is desirable to develop and spread a therapeutic

*Dopisni autor:

Renata Karnjuš, mag. physioth.
Klinički bolnički centar Rijeka, Zavod za fizikalnu i rehabilitacijsku medicinu
Krešimirova 42, 51000 Rijeka, Hrvatska
E-mail: renata.karnjus@gmail.com

<http://hrcak.srce.hr/medicina>

approach with a dog. **Conclusion:** In Croatia, parents of children with disabilities as well as experts have a positive opinion and optimistic expectations towards the introduction of a therapy dog in rehabilitation.

Keywords: animal assisted therapy; disabled children; therapy animals

UVOD

Djeca s teškoćama u razvoju od najranije su dobi uključena u proces rehabilitacije¹ koja je uglavnom usmjerena na psihički, socijalni i motorički razvoj. Rehabilitacija je često dugotrajna, zbog čega djeca u većini slučajeva gube motivaciju za rad², stoga je poželjno istraživati metode i pristupe kojima bi se djecu motiviralo i potaklo na suradnju. Novija metoda koja se sve više istražuje i uvodi u praksu, intervencija je potpomognuta životinjama (engl. *Animal-assisted interventions*; AAI). Prema dostupnoj literaturi, ova intervencija pozitivno utječe na motivaciju^{3,4}, psihičko zdravlje, socijalne kompetencije, komunikacijske vještine te motoričko funkcioniranje⁵⁻⁸. Nadalje, za vrijeme hospitalizacije, prisutnost terapijskih životinja može učinkovito smanjiti anksioznost i pomoći boljem raspoloženju, čime se kod djece smanjuje stres³.

Intervencije potpomognute životinjama definirane su kao intervencije u kojima su životinje, s određenim ciljem, uključene u zdravstvo, obrazovanje i ustanove socijalne skrbi. Ovisno o cilju i namjeni intervencija potpomognutih životinjama (AAI) razlikujemo: terapiju potpomognutu životinjama (engl. *Animal Assisted Therapy*; AAT), aktivnosti potpomognute životinjama (engl. *Animal Assisted Activities*; AAA) i edukaciju uz pomoć životinja (engl. *Animal Assisted Education*; AAE)⁹. Terapija potpomognuta životinjama oblik je intervencije usmjeren na određenu dijagnozu i ima jasno definiran cilj koji se želi postići tijekom terapije, dio je rehabilitacijskog programa koji koordinira i evaluira multidisciplinarni tim stručnjaka¹⁰. Ovaj oblik intervencije potpomognute životinjama u najvećem je broju podržan sustavnim istraživanjima¹¹ i sve se više sustavno uvodi u rehabilitacijske centre i bolnice³.

Aktivnosti potpomognute životinjama podrazumijevaju interakciju pacijenta i životinje s određeni-

nim stupnjem neformalnosti i fleksibilnosti kako bi se facilitirale pacijentove socijalne vještine, ali i utjecalo na smanjenje anksioznosti te poticanje boljeg raspoloženja¹⁰. Ovaj oblik intervencije često se provodi kod djece na bolničkom liječenju. Edukaciju uz pomoć životinja provode stručne osobe u obrazovnim ustanovama. Fokus je aktivnosti na akademskim ciljevima, prosocijalnim vještinama i kognitivnim sposobnostima, pri čemu se učenikov napredak mjeri i dokumentira⁹.

Zbog često dugotrajne rehabilitacije djece poželjno je istraživati metode i pristupe kojima bi se djecu motiviralo i potaklo na suradnju. Intervencija potpomognuta životinjama pozitivno utječe na motivaciju, psihičko zdravlje, socijalne kompetencije, komunikacijske vještine te motoričko funkcioniranje. Uz dobrobiti koje se postižu terapijom sa životinjama treba sagledati i istražiti moguće rizike.

Terapijskim životinjama može se postići provođenje ugodnog i motivirajućeg programa, što je posebno važno kod djece s teškoćama u razvoju⁷, pri tome je bitno osvijestiti važnost odgovornog ponašanja prema terapijskim životinjama te im osigurati zdravlje i dobrobit¹².

Osim percipiranja dobrobiti, koje se postižu intervencijama sa životinjama, neophodno je propitati i istražiti moguće rizike. Najčešće se kao rizici navode prijenosi zoonoza, alergijska osjetljivost te ozljede, o čemu je bitno informirati korisnike intervencije¹³.

S obzirom na to da su terapijske životinje sve češće prisutne u zdravstvenim ustanovama i sudjeluju u rehabilitacijskom procesu, ovim su se istraživanjem htjela ispitati mišljenja roditelja i stručnjaka o utjecaju na motivaciju i ključne aspekte u razvoju – psihički, socijalni i motorički. Dodatni razlog za ispitivanje mišljenja o sudjelovanju terapijske životinje u rehabilitaciji jest i činjenica da, iako je potvrđen velik terapijski potencijal, koncept terapijske intervencije životinjama nije univerzalno prihvaćen¹³. Također, nemaju sva djeca i ljudi pozitivan odnos ili iskustvo sa životinjama¹¹. Stoga se, na osnovi procjene mišljenja, pokušalo zaključiti podržavaju li ispitanici

u ovom istraživanju razvoj ovakvog pristupa sa životinjama.

Prema navodima u prethodnim istraživanjima pas je najčešće prisutna terapijska životinja¹⁴ te se sve tvrdnje koje se procjenjuju u ovom istraživanju odnose na utjecaj terapijskog psa.

Nije poznato da je do sada na području Republike Hrvatske provedeno slično istraživanje.

ISPITANICI I METODE

U ovom istraživanju sudjelovala su 133 ispitanika, podijeljena u dvije skupine, 53 roditelja i 80 stručnjaka.

Skupinu roditelja čine roditelji djece s teškoćama u razvoju čija su djeca korisnici ili potencijalni korisnici terapijskog psa, dok su u skupini stručnjaka ispitanici koji sudjeluju u procesu rehabilitacije djece s teškoćama u razvoju – liječnici, fizioterapeuti, radni terapeuti, psiholozi i rehabilitatori. Istraživanje je provedeno na području Republike Hrvatske.

Za potrebe ovoga istraživanja podatci su prikupljeni *online* anketom. Anketa je sastavljena na osnovi pregleda literature^{5, 7, 8, 11, 13}.

Ispitanici su dobrovoljno pristupili istraživanju i u svakom su trenutku mogli odustati. Slanje ispunjenog obrasca smatralo se informiranim pristankom na sudjelovanje u istraživanju.

Anketa namijenjena roditeljima ponuđena je na društvenoj mreži, u grupi namijenjenoj roditeljima djece s teškoćama u razvoju, u razdoblju od 1. do 10. svibnja 2021. U prvom dijelu ankete prikupljeni su opći podatci u kojima ispitanici navo-

de dob, stručnu spremu, dob svog djeteta, regiju u kojoj žive, vrstu teškoće koju ima dijete i prisutnost alergijske osjetljivosti na pse, odgovaraju na pitanja imaju li kućnog ljubimca te imaju li iskustva s terapijskim psom. Drugi dio ankete sadrži osam tvrdnji koje je trebalo ocijeniti na Likertovoj ljestvici, u rasponu od 1 do 5, ovisno o razini slaganja s određenom tvrdnjom (1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem) (Tablica 1). Tvrdnje se odnose na utjecaj terapijskog psa na motivaciju, psihički, socijalni i motorički razvoj, utjecaj na stres u slučaju hospitalizacije djece te smatraju li roditelji da je terapijski pristup sa psom poželjno širiti i razvijati. Ostale tvrdnje odnose se na mišljenje o terapijskom psu ovisno o potencijalnim rizicima (infekcije, zarazne bolesti i ozljede).

Anketa namijenjena stručnjacima prosljeđena je elektroničkim putem, osobno ili u ustanove u kojima ciljana skupina stručnjaka radi, u razdoblju od 12. do 29. listopada 2021. U prvom dijelu ankete prikupljeni su opći podatci u kojima ispitanici navode zanimanje, stručnu spremu, godine staža, regiju u kojoj žive, imaju li kućnog ljubimca te imaju li posrednog ili neposrednog iskustva u provođenju terapije s terapijskim psom.

Drugi dio upitnika sastoji se od osam tvrdnji koje su zajedničke za skupine i trebalo ih je ocijeniti na Likertovoj ljestvici, u rasponu od 1 do 5, ovisno o razini slaganja s određenom tvrdnjom (1 – u potpunosti se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem) (Tablica 2).

Odgovori na navedene tvrdnje statistički su obrađeni i uspoređeni između skupina.

Tablica 1. Prikaz raspona rezultata, aritmetičkih sredina i standardnih devijacija po tvrdnjama ankete o mišljenjima i očekivanjima roditelja o sudjelovanju terapijskog psa (TP) u rehabilitacijskom procesu

Tvrdnje	min	max	\bar{x}	sd
TP može pomoći motivirati dijete	2	5	4,64	± 0,71
TP može pomoći u psihičkom razvoju	3	5	4,7	± 0,57
TP može pomoći u razvoju socijalnih vještina	3	5	4,58	± 0,53
TP može pomoći u razvoju motoričkih vještina	2	5	4,45	± 0,82
TP nije poželjan zbog zaraznih bolesti i infekcija	1	3	1,30	± 0,67
TP nije poželjan zbog mogućih ozljeda	1	3	1,26	± 0,56
TP može smanjiti stres tijekom hospitalizacije	1	5	4,26	± 0,98
Terapijski pristup sa psom poželjno je širiti i razvijati	3	5	4,9	± 0,37

Legenda: TP – terapijski pas; min – minimana vrijednost, Likertova ljestvica; max – maksimalna vrijednost, Likertova ljestvica; \bar{x} – aritmetička sredina; sd – standardna devijacija

Tablica 2. Prikaz raspona rezultata, aritmetičkih sredina i standardnih devijacija po tvrdnjama ankete o mišljenjima i očekivanjima stručnjaka o sudjelovanju terapijskog psa (TP) u rehabilitacijskom procesu

Tvrdnje	min	max	\bar{x}	sd
TP može pomoći motivirati dijete	1	5	4,75	± 0,71
TP može pomoći u psihikom razvoju	1	5	4,7	± 0,72
TP može pomoći u razvoju socijalnih vještina	1	5	4,67	± 0,74
TP može pomoći u razvoju motoričkih vještina	1	5	4,69	± 0,70
TP nije poželjan zbog zaraznih bolesti i infekcija	1	5	1,26	± 0,56
TP nije poželjan zbog mogućih ozljeda	1	5	1,32	± 0,82
TP može smanjiti stres tijekom hospitalizacije	2	5	4,72	± 0,61
Terapijski pristup sa psom poželjno je širiti i razvijati	1	5	4,79	± 0,61

Legenda: TP – terapijski pas; min – minimana vrijednost, Likertova ljestvica; max – maksimalna vrijednost, Likertova ljestvica; \bar{x} – aritmetička sredina; sd – standardna devijacija

ETIČKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno poštujući smjernice kojima se osigurava ispravno provođenje istraživanja i sigurnosti osobnih podataka osoba koje sudjeluju u istraživanju. Na IX. sjednici ak. godine 2020./2021. Etičkog povjerenstva za biomedicinska istraživanja Fakulteta zdravstvenih studija u Rijeci utvrđeno je da metodologija rada i istraživanja u etičkom smislu nije dvojbeni. Istraživanje poštuje temeljne etičke i bioetičke principe – osobni integritet u skladu s Nurnberškim kodeksom i najnovijom revizijom Helsinške deklaracije. Prema navedenom poštivala se anonimnost, pravednost i neškodljivost. Prije rješavanja ankete ispitanici su pismeno upoznati s vrstom istraživanja, a slanje ispunjenog obrasca smatrano je kao informirani pristanak. Podatci su prikupljeni anonimno. Rezultati su obrađivani jedino u svrhu ovoga istraživanja te se ni na koji način ne mogu povezati s pojedincom. Ispitanicima koji su odlučili da ne žele sudjelovati u istraživanju ili su željeli odustati tijekom provođenja istraživanja, to je bilo omogućeno bez ikakvih posljedica.

Statistika

Prikupljeni podatci obiju skupina statistički su obrađeni i grupno prikazani. Mjera unutarnje dosljednosti skupa osam tvrdnji izrađena je pomoću Cronbach alfa koeficijenta koji je pokazao relativno dobru razinu pouzdanosti upitnika (0,77). Deskriptivna statistička analiza (frekvencije, postotci, prosječne vrijednosti), kao i svi ostali

statistički izračuni provedeni su pomoću komercijalnog softvera *Statistica Version 12*.

S obzirom na to da distribucije varijabli značajno odstupaju od normalne raspodjele (Shapiro Wilk test pokazao je $p < 0,05$), za usporedbu dvaju nezavisnih uzoraka korišten je neparametrijski test *Mann Whitney U test* sume rangova.

Rezultati na razini vjerojatnosti manjoj od 5 % ($p < 0,05$) smatraju se statistički značajnim.

REZULTATI

Obilježja roditelja i djece

Uzorak roditelja ($N = 53$) obuhvaća roditelje djece u dobi od jedne do 18 godina, koja su uključena u rehabilitacijske tretmane zbog teškoća u razvoju. Ispitanici su većim dijelom iz Zagreba i središnje Hrvatske – 20 (37,73 %) te Istre i Primorja – 15 (28,30 %). Ostali su iz područja sjeverozapadne Hrvatske – 4 (7,54 %), Dalmacije – 6 (11,32 %), istočne Hrvatske – 8 (15,09 %).

U djece su najzastupljenije motoričke teškoće ($N = 47$; 69 %), od čega 23 djeteta (43,40 %) imaju isključivo motoričke teškoće u razvoju, dok 24 djeteta (45,29 %) imaju motoričke teškoće s pridruženim smetnjama (oštećenje vida, sluha i govora, poremećaji pažnje i hiperaktivnosti – ADHD), a u manjem udjelu prisutne su smetnje bez motoričkih teškoća – ADHD i poteškoće u spektru autizama (11,31 %). Terapiju sa psom provodilo je 15-ero djece (28,30 %) ispitanih roditelja, dok 38-ero djece (71,70 %) nikada nije provodilo terapiju s terapijskim psom. Od ukupnog broja roditelja, četvero (47,54 %) u obitelji ima ili je imalo tera-

Tablica 3. Prikaz razlike u odgovorima između roditelja i stručnjaka o sudjelovanju terapijskog psa (TP) u rehabilitacijskom procesu

Tvrdnje	U	p
TP može pomoći motivirati dijete	1909,000	0,148
TP može pomoći u psihičkom razvoju	2035,500	0,589
TP može pomoći u razvoju socijalnih vještina	1797,500	0,057
TP može pomoći u razvoju motoričkih vještina	1793,000	0,054
TP nije poželjan zbog zaraznih bolesti i infekcija	2107,000	0,931
TP nije poželjan zbog mogućih ozljeda	2092,500	0,855
TP može smanjiti stres tijekom hospitalizacije	1553,500	0,001*
Terapijski pristup sa psom poželjno je širiti i razvijati	2000,000	0,341

Legenda: TP – terapijski pas; U – Mann Whitney U test; * – statistički značajna razlika

pijskog psa, dok psa kao kućnog ljubimca imaju 22 roditelja (41,51 %).

Obilježja stručnjaka

Ispitani stručnjaci (N = 80) koji sudjeluju u procesu rehabilitacije djece s teškoćama u razvoju, jesu liječnici (N = 41; 50,62 %), fizioterapeuti (N = 11; 13,58 %), radni terapeuti (N = 18; 22,22 %), psiholozi (N = 7; 7,4 %) te rehabilitatori (N = 4; 4,94 %). Ispitanici u ovoj skupini visoke su stručne sprema (N = 47; 58,05 %), potom prvostupnici (N = 21; 26 %), slijedi znanstveno-nastavno zvanje (N = 9; 11,10 %) te srednja stručna sprema (N = 3; 3,70 %). S djecom kod koje su prisutne motoričke teškoće rade 53 (66,43 %) ispitana stručnjaka, s djecom s izazovima u ponašanju, autizmom, ADHD-om njih 17 (21,00 %) te s djecom s višestrukim teškoćama u razvoju 10 (12,34 %) ispitanika. Manji broj ispitanih stručnjaka (N = 7; 8,64 %) sudjeluje u radu s terapijskim psom, dok psa kao kućnog ljubimca ima 37 (46,25 %) stručnjaka.

Mišljenja i očekivanja roditelja i stručnjaka

Roditelj i stručnjaci odgovorili su na osam zajedničkih tvrdnji (Tablica 1, 2) kojima se procjenjuju njihova mišljenja i očekivanja o utjecaju terapijskog psa u rehabilitaciji djece s teškoćama u razvoju.

Roditelji smatraju da bi terapijski pas mogao pomoći motivirati njihovo dijete ($\bar{x} = 4,64 \pm sd = 0,71$). Također, slažu se da terapijski pas može pomoći u psihičkom ($\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,57$), socijalnom ($\bar{x} = 4,58 \pm sd = 0,53$) i motoričkom ($\bar{x} = 4,45 \pm sd = 0,82$) razvoju te smanjiti stres u slučaju hospita-

lizacije djeteta ($\bar{x} = 4,26 \pm sd = 0,98$), ali se ne slažu s time da je terapijski pas nepoželjan zbog rizika poput zaraznih bolesti ($\bar{x} = 1,30 \pm sd = 0,67$) ili ozljeda ($\bar{x} = 1,2 \pm sd = 0,56$). Roditelji se slažu da je poželjno razvijati i širiti terapijski pristup sa psom ($\bar{x} = 4,9 \pm sd = 0,37$) (Tablica 1).

Stručnjaci smatraju da bi terapijski pas mogao pomoći motivirati dijete ($\bar{x} = 4,75 \pm sd = 0,71$) te pridonijeti u psihičkom ($\bar{x} = 4,75 \pm sd = 0,71$), socijalnom ($\bar{x} = 4,67 \pm sd = 0,74$) i motoričkom razvoju ($\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,72$), ali i pomoći smanjiti stres u slučaju hospitalizacije djeteta ($\bar{x} = 4,72 \pm sd = 0,61$). Ispitani stručnjaci ne slažu se s time da je terapijski pas nepoželjan zbog zaraznih bolesti ($\bar{x} = 1,26 \pm sd = 0,56$) i ozljeda ($\bar{x} = 1,32 \pm sd = 0,82$), ali se slažu da je poželjno razvijati i širiti terapijski pristup sa psom ($\bar{x} = 4,79 \pm sd = 0,61$) (Tablica 2).

Statistički značajna razlika u mišljenjima između roditelja i stručnjaka pokazala se kod tvrdnje da „terapijski pas može smanjiti stres kod djece tijekom hospitalizacije“, gdje su stručnjaci naklonjeniji tom mišljenju nego roditelji (*Mann Whitney U test*; U = 1553,500; p = 0,001).

Kod ostalih tvrdnji nisu se pokazale statistički značajne razlike (Tablica 3).

RASPRAVA

Rehabilitacija djece s teškoćama u razvoju često je dugotrajna, što zahtijeva provođenje postupka koji, osim učinkovitosti, moraju održavati određenu razinu motivacije kod djece. Prema rezultatima našega istraživanja ispitani roditelji i stručnjaci većinom smatraju da terapijski pas u

rehabilitaciji može pomoći motivirati dijete (Tablica 1, 2). Prema objavljenim radovima, interakcija s terapijskim životinjama pridonosi tome da je terapija djetetu zabavna, postiže se veća motivacija te se djecu potiče na suradnju s terapeutom, čime se brže postižu zadani ciljevi^{3, 4, 13}.

Naši ispitanici pozitivno su se izjasnili prema tvrdnjama koje se odnose na utjecaj terapijskog psa na psihički, socijalni i motorički razvoj (Tablica 1, 2). Pregledom literature nailazi se na manji broj radova koji ispituju mišljenje medicinskog osoblja o utjecaju terapijskog psa¹⁵⁻¹⁷. Međutim, mišljenja roditelja i stručnjaka mogu se indirektno podržati rezultatima istraživanja koja ispituju utjecaj terapijskog psa na navedene razvojne aspekte⁷. Istraživanje provedeno u Turskoj (2008. – 2011.) uključilo je djecu i mlade u dobi od četiri do 23 godine s mentalnim i motoričkim teškoćama, koji su uz pomoć stručnjaka provodili ciljne aktivnosti s terapijskim psom. Prema objavljenim rezultatima istraživanja ispitanici su se lakše nosili sa svojim emocionalnim teškoćama, poboljšali su svoju sposobnost empatije i komuniciranja te su unaprijedili motoričke sposobnosti⁵.

Analizom rezultata o utjecaju terapijskog psa na pojedine razvojne aspekte (psihički, socijalni i motorički) ističu se rezultati prema kojima ispitanici roditelji ($\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,57$), gotovo jednako kao i stručnjaci ($\bar{x} = 4,7 \pm sd = 0,57$), smatraju da bi terapijski pas u rehabilitaciji mogao pomoći u psihičkom razvoju. Dječji psiholog Boris Levinson jedan je od prvih koji je započeo uključivati svog psa u terapijske seanse te 1969. godine iznosi tezu da se psi ponašaju poput „socijalnog lubrikanta“ (engl. *social lubricant*) između terapeuta i djeteta¹⁸. Slični navodi nalaze se u *Priručniku* koji je izdala *Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet* 2013., prema kojima se u prisutnosti terapijskog psa dijete lakše opušta, nema strah od odbijanja i osjeća se prihvaćeno bez obzira na tjelesne ili druge poteškoće koje ima⁴.

Istraživanja koja procjenjuju interakciju na području intervencija potpomognutih životinjama sugeriraju da terapijski pas može pomoći djetetu poboljšati razvoj socijalnih kompetencija poput dijeljenja, pomaganja, kooperativnosti, osjećaja odgovornosti za druge^{8,19}, ali i unaprijediti komunikacijske vještine⁷. Prema dobivenim rezultatima

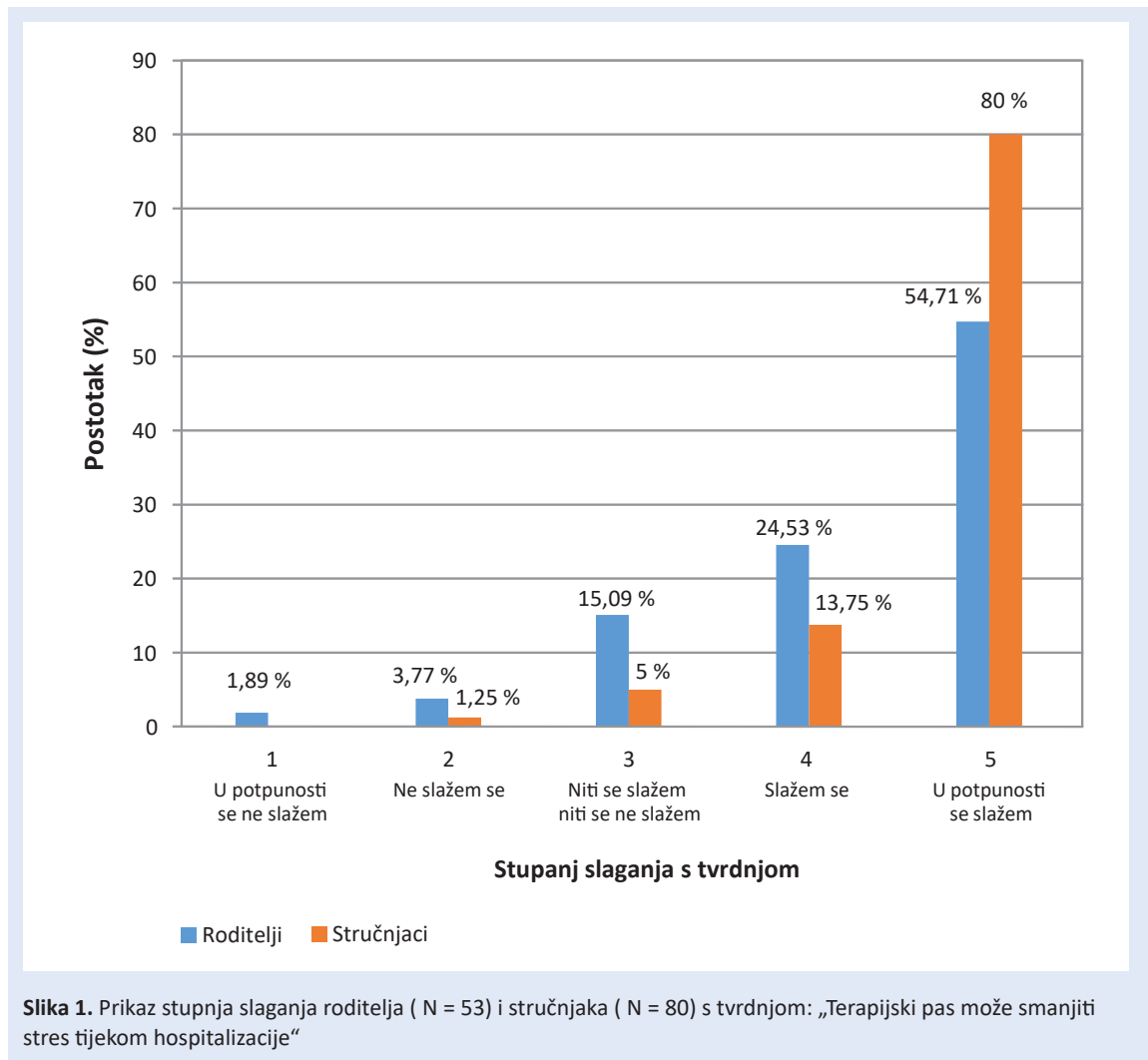
neposredno se može zaključiti da roditelji i stručnjaci prepoznaju potencijalni učinak terapijskog psa na socijalni razvoj kod djeteta s teškoćama u razvoju. Tome su mišljenju skloniji stručnjaci od roditelja, ali nema statistički značajne razlike ($\bar{x} = 4,67 \pm sd = 0,74$ vs. $\bar{x} = 4,26 \pm sd = 0,98$; $p > 0,05$). U literaturi koja opisuje odnose ljudi i životinja, navodi se da pas svojim vlasnicima olakšava socijalne kontakte^{6,11}, dok je istraživanje provedeno među medicinskim djelatnicima u Italiji ukazalo na to da su se vlasnici pasa pozitivnije izjasnili o

Ispitanici roditelji i stručnjaci u našem istraživanju izražavaju pozitivna mišljenja da je terapijski pristup sa psom poželjno razvijati i širiti. Prema rezultatima ovog istraživanja, roditelji i stručnjaci imaju visoka očekivanja o mogućem utjecaju terapijskog psa na smanjenje stresa za vrijeme hospitalizacije, što otvara prostor za daljnja istraživanja.

utjecaju terapijskog psa¹⁵. S obzirom na to može se pretpostaviti da su naši ispitanici procjenjivali ovu tvrdnju na osnovi osobnog iskustva. Za potvrdu ove pretpostavke potrebno je proširiti analizu prikupljenih podataka i usporediti odgovore ispitanika koji su vlasnici psa u odnosu na one koji nisu. Zakon Republike Hrvatske iz 2019. godine, kojim je regulirano da terapijski pas s oznakom ima mogućnost ulaska u sve javne prostore i na sve površine, zasigurno pridonosi lakšem ostvarivanju socijalnog kontakta.

Pregledom literature nalaze se istraživanja koja, osim pozitivnog utjecaja terapijskog psa na psihički i socijalni razvoj djeteta, istovremeno ukazuju na pozitivne utjecaje u razvoju motoričkih vještina^{7, 10, 19}. Izvorno istraživanje provedeno među djecom s teškoćama u razvoju ukazalo je na poboljšanje u grubom motoričkom funkcioniranju, uspostavljanju simetrije u funkcionalnim aktivnostima, posturalnoj kontroli i ravnoteži kada je pas bio uključen u terapiju⁵.

Aktivnosti kao što su bacanje loptice psu, vođenje psa, svladavanje poligona u interakciji sa psom pridonose da terapija djetetu postaje zabavna i potiče ga na suradnju. Maženjem terapijskog psa ostvaruju se potrebe za dodirom i kontaktom i potiču se kontrolirani pokreti⁴.

Prema dobivenim rezultatima naši ispitanici, roditelji i stručnjaci, smatraju da terapijski pas može pomoći u razvoju motoričkih vještina kod djece. S tom tvrdnjom nešto manje se slažu roditelji od stručnjaka, ali nema statistički značajne razlike ($\bar{x} = 4,45 \pm sd = 0,82$ vs. $\bar{x} = 4,69 \pm sd = 0,70$; $p = 0,057$).

Objavljeni radovi izvještavaju nas da u prisutnosti terapijske životinje postoji mogućnost smanjenja akutnog stresa i ublažavanja razine posttraumatskog stresnog poremećaja¹⁴. Istraživanje koje je obuhvatilo djecu na bolničkom liječenju objavilo je rezultate prema kojima su organizirani posjeti s terapijskim životinjama ublažili anksioznosti kod djece²⁰. Stoga se htjelo istražiti mišljenje roditelja i stručnjaka o utjecaju terapijskog psa na smanjenje stresa u slučaju hospitalizacije. Ispitanici obiju skupina pozitivno su se izjasnili oko tvrdnje da terapijski pas može smanjiti stres kod djeteta

tijekom hospitalizacije (Slika 1), no analizom rezultata uočava se statistički značajna razlika – stručnjaci su naklonjeniji takvome mišljenju ($\bar{x} = 4,26 \pm sd = 0,98$ vs. $\bar{x} = 4,72 \pm sd = 0,61$; $p = 0,001$). Istraživanje, koje je provedeno među osobljem u dječjoj bolnici u kojoj su organizirane posjete s terapijskim psima, objavilo je rezultate prema kojima se zaključilo da je terapijski pas pridonio boljem raspoloženju u bolničkom okruženju²¹.

Praksa bazirana na istraživanjima i dokazima, osim dobrobiti, upozorava na rizike koje treba jasno definirati i razumjeti²². Prema smjernicama koje se odnose na primjenu terapijskih životinja, potrebno je provoditi osnovne protokole higijene ruku, prostore i površine potrebno je održavati prema rutinskim protokolima, a životinje moraju biti njegovane, redovito cijepljene, sanirane od crijevnih parazita i kožnih nametnika pod nadzorom ve-

terinara^{13,23}. Članak iz 2016. godine koji govori o primjeni psa u bolničkom okruženju, navodi moguće rizike od ozljeda, što se može prevenirati ili sveći na minimum provođenjem standardiziranih postupaka¹³. Alergijska osjetljivost na psa također je jedan od mogućih rizika zbog kojeg stručnjaci moraju provoditi detaljnu anamnezu²⁴.

Naši rezultati pokazuju da se roditelji i stručnjaci uglavnom slažu da terapijski pas nije nepoželjan u rehabilitaciji zbog rizika od zaraznih bolesti infekcija ili ozljeda (Tablica 1, 2). Pregledom literature nisu nađeni radovi s kojima bi se usporedila mišljenja roditelja, dok je manji broj sličnih istraživanja procjenjivao mišljenja stručnjaka koji su nakon organiziranih posjeta terapijskih pasa u bolnici, bili manje zabrinuti zbog mogućih ozljeda i ugriza²¹. Studija koja je anketirala 200 zdravstvenih djelatnika bolnice u Ujedinjenom Kraljevstvu izvijestila je da ispitanici nisu pokazivali zabrinutost po pitanju čistoće i ponašanja pasa koji su posjećivali bolnicu te su izjavili 100-postotno slaganje s tvrdnjom da bi slične usluge trebale biti podržane diljem Ujedinjenog Kraljevstva²⁵. Prema drugom sličnom istraživanju provedenom u Italiji u kojem je sudjelovalo 670 ispitanika, 65 % ispitanih djelatnika bolnice ne smatra ovu intervenciju riskantnom, dok ih je 35 % neopredijeljeno¹⁵. U oba navedena istraživanja zaključilo se da ispitanici smatraju da metodu treba podržati i širiti (UK 100 % vs. Italija 93,7 %).

Ispitani roditelji i stručnjaci u našem istraživanju također iskazuju pozitivno mišljenje prema tvrdnji da je terapijski pristup sa psom poželjno razvijati i širiti, što je očekivano s obzirom na vrlo pozitivna mišljenja u odnosu na ostale tvrdnje (Tablica 1, 2).

U ovom je istraživanju terapiju sa psom provodilo 28,30 % djece ispitanih roditelja, dok je u radu s terapijskim psom sudjelovalo svega 8,64 % ispitanih stručnjaka. Stoga se predlaže ubuduće istražiti na čemu su bazirana pozitivna mišljenja ispitanika.

ZAKLJUČAK

Prema dobivenim rezultatima može se zaključiti da roditelji djece s teškoćama u razvoju i stručnjaci smatraju kako terapijski pas može utjecati na motivaciju djece u rehabilitacijskom procesu.

Također, dokazano je da ispitanici obiju skupina očekuju da terapijski pas može pomoći u razvojnim aspektima – psihičkom, socijalnom i motoričkom. Ispitanici ovoga istraživanja većinom se slažu da je poželjno širiti i razvijati terapijski pristup sa psom.

Na osnovi pozitivnih odgovora pojedinih tvrdnji, roditelja i stručnjaka može se zaključiti da su prepoznate dobrobiti zbog kojih postoji potreba za razvojem i širenjem ovakvog pristupa u rehabilitaciji.

Ovo je istraživanje obuhvatilo uglavnom uže područje rada, koje se odnosi na utjecaj terapijskog psa u rehabilitaciji djece. Međutim, očekivanja roditelja te visoka očekivanja stručnjaka o mogućem utjecaju terapijskog psa na smanjenje stresa za vrijeme hospitalizacije, otvaraju prostor za istraživanja koja bi trebalo usmjeriti i na druge intervencije koje se mogu provoditi s terapijskim psom u zdravstvenom ustanovama. To bi uključilo ostale struke i potencijalne korisnike unutar zdravstvenih ustanova, čime bi se dobio cjeloviti uvid u mišljenja o intervencijama s terapijskim psima.

Izjava o sukobu interesa: Autorice izjavljuju kako ne postoji sukob interesa.

LITERATURA

1. Košiček T, Kobetić D, Stančić Z, Joković Oreb I. Istraživanje nekih aspekata rane intervencije u djetinjstvu. HRRR [Internet]. 2009;45. [cited 2021 June 15]. Available from: <https://hrcak.srce.hr/44904>.
2. Kobeščak S, Selaković T, Katalenić L. Poticanje dječjeg razvoja uz terapijskog psa: prikaz slučaja. HRRR [Internet]. 2013;49. [cited 2021 June 15]. Available from: <https://hrcak.srce.hr/112824>.
3. Dimitrijević I. Animal-assisted therapy – A new trend in the treatment of children and adults. Psychiatr Danub 2009;21:236–241.
4. Katalenić L. Terapijski psi u Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet, 2013.
5. Elmacı DT, Cevizci S. Dog-assisted therapies and activities in rehabilitation of children with cerebral palsy and physical and mental disabilities. Int J Environ Res Public Health 2015;12:5046-5060.
6. Muñoz Lasa S, Ferriero G, Brigatti E, Valero R, Franchignoni F. Animal-assisted interventions in internal and rehabilitation medicine: a review of the recent literature. Panminerva Med 2011;53:129-36.
7. Lobato Rincón LL, Rivera Martín B, Medina Sánchez MÁ, Villafaina S, Merellano-Navarro E, Collado-Mateo D. Effects of Dog-Assisted Education on Physical and Communicative Skills in Children with Severe and Multiple Disabilities: A Pilot Study. Animals (Basel) 2021;10:1741.

8. Ng M, Wenden E, Lester L, Westgarth C, Christian H. A study protocol for a randomised controlled trial to evaluate the effectiveness of a dog-facilitated physical activity minimal intervention on young children's physical activity, health and development: the PLAYCE PAWS trial. *BMC Public Health* 2021;21:51-57.
9. International Association of Human-Animal Interaction Organizations [Internet]. Seattle (WA): The IAHAIO definitions for animal assisted intervention and animal assisted activity and guidelines for wellness of animals involved. c2022 [cited 2022 Jan 12]. Available from: <https://iahaio.org/wp/wp-content/uploads/2021/01/iahaio-white-paper-2018-english.pdf>.
10. Muñoz Lasa S, Máximo Bocanegra N, Valero Alcaide R, Atín Arratibel MA, Varela Donoso E, Ferriero G. Animal assisted interventions in neurorehabilitation: a review of the most recent literature. *Neurol* 2015;30:1-7.
11. Esposito L, McCune S, Griffin JA, Maholmes V. Directions in human-animal interaction research: child development, health, and therapeutic interventions. *Child Dev Perspect* [Internet]. 2011;5. [cited 2022 Jan 12]. Available from: <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00175.x>.
12. American Veterinary Medical Association [Internet]. Schaumburg: Guidelines for Animal Assisted Activity, Animal-Assisted Therapy and Resident Animal Programs. c2022 [cited 2021 May 21]. Available from: https://ebusiness.avma.org/files/productdownloads/guidelines_AAA.pdf.
13. McCullough A, Ruehrdanz A, Jenkins M. The Use of Dogs in Hospital Settings. *HABRI* 2016;16:1-9.
14. Bert F, Gualano MR, Camussi E, Pieve G, Voglino G, Siliquini R. Animal assisted intervention: A systematic review of benefits and risks. *Eur J Integr Med* 2016;8:695-706.
15. Pinto A, De Santis M, Moretti C, Farina L, Ravarotto L. Medical practitioners' attitudes towards animal assisted interventions. An Italian survey. *Complement Ther Med* 2017;33:20-26.
16. Uglow LS. The benefits of an animal-assisted intervention service to patients and staff at a children's hospital. *Br J Nurs* 2019;28:509-515.
17. Yap E, Scheinberg A, Williams K. Attitudes to and beliefs about animal assisted therapy for children with disabilities. *Complement Ther Clin Pract* 2017;26:47-52.
18. Friesen L. Exploring Animal-Assisted Programs with Children in School and Therapeutic Contexts. *Early Childhood Educ J* [Internet]. 2010;37. [cited 2022 Jan 12]. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0349-5>.
19. Christian H, Mitrou F, Cunneen R, Zubrick SR. Pets Are Associated with Fewer Peer Problems and Emotional Symptoms, and Better Prosocial Behavior: Findings from the Longitudinal Study of Australian Children. *J Pediatr* 2020;220:200-206.
20. Branson SM, Boss L, Padhye NS, Trötscher T, Ward A. Effects of Animal-assisted Activities on Biobehavioral Stress Responses in Hospitalized Children: A Randomized Controlled Study. *J Pediatr Nurs* 2017;36:84-91.
21. Moody WJ, King R, O'Rourke S. Attitudes of paediatric medical ward staff to a dog visitation programme. *J Clin Nurs* 2002;11:537-44.
22. Friedman E, Krause-Parello CA. Companion animals and human health: benefits, challenges, and the road ahead for human-animal interaction. *Rev Sci Tech* 2018;37:71-82.
23. Sehulste L, Chinn RJ. Guidelines for environmental infection control in health-care facilities. Recommendations of CDC and the Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee (HICPAC). *MMWR Recomm Rep* 2003;52:1-42.
24. Pelucchi C, Galeone C, Bach JF, La Vecchia C, Chatenoud L. Pet exposure and risk of atopic dermatitis at the pediatric age: a meta-analysis of birth cohort studies. *J Allergy Clin Immunol* 2013;132:616-622.
25. Uglow LS. The benefits of an animal-assisted intervention service to patients and staff at a children's hospital. *Br J Nurs* 2019;28:509-515.